

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

МАЩЕНКО НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 373 (091)(477.81) «1944/1964»

ШКІЛЬНА ОСВІТА У РОВЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ В 1944–1964 рр.

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Луцьк – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, доцент
Шваб Анатолій Георгійович,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, декан факультету історії,
політології та національної безпеки.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Романюк Іван Миронович,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
завідувач кафедри історії та культури України;

кандидат історичних наук, доцент
Жив'юк Андрій Анатолійович,
Приватний вищий навчальний заклад
“Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука”,
доцент кафедри історії.

Захист відбудеться 15 березня 2018 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.03 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Шопена, 24, ауд. 106.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 а.

Автореферат розісланий 14 лютого 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.В. Надольська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Освітня система є однією з найбільш чутливих суспільних сфер, яка з одного боку є відображенням загального рівня розвитку суспільства, а з іншого – найбільш дієвим інструментом впливу на нього. Одним із яскравих прикладів цього стала радянська освітня модель, яка активно впроваджувалася у 1920–1930-х рр. в УСРР, а з 1939 р. і на приєднаних до СРСР західноукраїнських землях, зокрема і на Рівненщині.

На перший погляд створення радянської системи українського шкільництва та запровадження загальнообов'язкової освіти стало значним прогресом, проте з іншого, – надійним інструментом ідеологічного впливу, тотального контролю, денаціоналізації та русифікації. Поза сумнівом розвести межу позитивного та негативного впливу цих змін досить важко. Проте, перед собою ми такого завдання не ставили, оскільки в площині нашого наукового інтересу: перебіг, зміст, форми, методи, засоби, динаміка становлення радянської моделі освіти, її ефективність та ідейно-виховна складова на прикладі Рівненської області (до 1991 р. – Ровенської). Для нас також було важливим простежити залежність розвитку тогочасного шкільництва від політичних, економічних та соціальних процесів.

Актуальність теми дослідження зумовлена ще й чинниками науково-практичного характеру. З-поміж них – брак робіт з історії шкільництва перших повоєнних десятиліть, де б означене питання розглядали в регіональному вимірі. Проблематика напрацювань переважно охоплювала становлення шкільної сфери в досліджуваній період у загальноукраїнському контексті, і лише деякі доробки досліджували окремі аспекти шкільного життя на Рівненщині. Отже, системне опрацювання теми з висвітленням цілісної картини функціонування шкільної системи в області сприятиме кращому розумінню суті процесів, що здійснювала радянська влада в освітній царині.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота «Шкільна освіта у Ровенській області в 1944–1964 рр.» виконана в межах наукової теми «Україна за нової та новітньої доби: суспільство, політика, культура», що її розробляє кафедра нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації – здійснити системний аналіз функціонування шкільної освітньої системи в Ровенській області протягом 1944–1964 рр.

Відповідно до мети поставлені такі дослідницькі завдання:

- з'ясувати стан наукового вивчення теми, охарактеризувати її джерельну базу, визначити методологічні засади дослідження;
- проаналізувати процес відновлення та особливості функціонування радянської системи шкільництва в повоєнні роки на Рівненщині;

- висвітлити кількісні та якісні структурні трансформації загальноосвітньої шкільної мережі області протягом 1944–1964 рр.;
- з’ясувати особливості відновлення й розбудови матеріально-технічної бази навчальних закладів Рівненщини;
- окреслити механізм забезпечення загальноосвітніх шкіл учителями, проаналізувати динаміку їх кількісно-якісного складу упродовж повоєнного двадцятиліття;
- відстежити специфіку навчально-методичної організації навчання, визначити засади, функції та результати виховної роботи в системі шкільної освіти;
- дослідити хід і наслідки змін у шкільництві області в ході впровадження освітньої реформи 1959 р. і узагальнити наслідки функціонування радянської системи шкільництва на Рівненщині упродовж 1944–1964 рр.

Об’єктом дослідження є радянська система шкільної освіти УРСР: її форми, методи та специфіка функціонування на тлі суспільно-політичного життя УРСР.

Предмет дослідження – шкільна освіта Ровенської області в 1944–1964 рр.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1944–1964 рр. Нижня межа визначається часом, коли в Ровенській області відновились радянська влада, а разом із цим – і стандартна радянська система шкільництва. Вибір верхньої межі зумовлений завершенням ліберального періоду хрущовської «відлиги» й згортанням освітньої реформи. Проте в окремих випадках для розуміння підвалин формування радянської освітньої моделі, що була апробована в попередні роки, автор свідомо виходила за межі хронологічного дослідження.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Рівненської області в її сучасних адміністративних кордонах.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

уперше:

- здійснено комплексний аналіз становлення та особливостей функціонування радянської системи шкільної освіти на Рівненщині;
- відстежено динаміку кількісних та якісних змін у системі шкільної освіти області досліджуваного періоду на рівні чисельності шкіл різних типів, їх матеріально-технічної бази, рівня підготовки вчителів, чисельності учнів та їх успішності, охопленості навчанням дітей шкільного віку;
- досліджено специфіку й особливості впровадження уніфікованої системи шкільництва на рівні районів області;
- простежено вплив на трансформацію шкільної освіти Ровенської області реформи 1959 р.;
- проведено цілісний аналіз історіографії теми й уведено до наукового обігу значну кількість нових архівних джерел.

Поглиблено відомості про:

- механізми реалізації на Рівненщині закону «Про загальне обов'язкове навчання» (1930 р., 1949 р.);
- результати успішності учнів, піонерські та комсомольські організації загальноосвітніх шкіл регіону.

Подальшого розвитку в дисертації набули положення про:

- труднощі відбудови навчальних закладів у повоєнні роки, запровадження в практику повсякдення жителів області методу «народної будови»;
- запровадження в школах області під гаслом інтернаціоналізму русифікації;
- спрямування освітньої політики радянської влади на виховання школярів у дусі марксистсько-ленінської ідеології.

Особистий внесок здобувача. Під час проведення дослідження дисертанткою підготовлено в співавторстві одну статтю: Шваб А., Мащенко Н. «Шкільництво на Рівненщині в добу «відлиги». Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2016. Вип. 2. Ч. 3. С. 44–49 (особистий внесок здобувача – 60 %).

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення дисертації можуть стати в нагоді дослідникам під час підготовки узагальнювальних праць з історії України, підручників, хрестоматій з історії освіти, педагогіки та культури, краєзнавчих розвідок. Результати та висновки дослідження можуть використовувати вчителі на уроках під час вивчення тем, присвячених післявоєнній відбудові та періоду десталінізації на Рівненщині.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднювались на засіданні кафедри нової і новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Окрім того, матеріали дослідження були оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських конференціях: VI Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (Рівне, 14–15 травня 2013 р.), VII Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (Рівне, 15 травня 2014 р.), IX Міжнародній науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 12–13 травня 2015 р.), VIII Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (Рівне, 14 травня 2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку освіти, науки і техніки в Україні та світі» (Київ – Переяслав-Хмельницький, 20–21 травня 2016 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладені у 12 публікаціях, із них сім статей у наукових фахових виданнях (зокрема дві – надруковані у збірниках, що індексовані міжнародною наукометричною базою даних РІНЦ).

Структура та обсяг дисертації обумовлені логікою наукового дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (408 позицій), додатків. Загальний обсяг дисертації 264 с., із них основного тексту 171 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок із науковими програмами, планами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, хронологічні й територіальні межі дослідження, з'ясовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про апробацію й структуру роботи.

У **першому розділі «Історіографія, джерела і методологія дослідження»** проаналізовано стан висвітлення проблеми, схарактеризовано джерела й окреслено методологію дослідження.

Підрозділ 1.1. «Історіографія проблеми» присвячено з'ясуванню рівня наукової розробки теми. Історіографію теми поділено на три групи: перша – доробок радянських істориків; друга – праці сучасних українських науковців; третя – дослідження істориків української діаспори. В основу аналізу історіографії покладено проблемно-хронологічний принцип із поділом на два етапи: друга половина 1940-х–1991-х рр. та сучасний етап – від проголошення незалежності України й до нині. Праці вчених радянської доби базувались на панівній у той час марксистсько-ленінській методології. Узагальнювальні роботи «Історія Української РСР», «Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР (1917–1967)», «Розвиток української культури за роки радянської влади» акцентували увагу виключно на досягненнях у сфері шкільництва в післявоєнний час і не аналізували реальні проблеми та недоліки.

Окремі аспекти української шкільної освіти в досліджуваний період студіювали радянські історики С. Белоусов, А. Бондар, М. Гриценко, О. Завадська, К. Колосова, М. Моторнюк, А. Сушко, Л. Шевченко. Усі вони розглядали успіхи радянської системи освіти через призму керівної ролі КПРС. Утім, згадані науковці досліджували становлення й розвиток системи шкільництва в діапазоні західноукраїнського регіону. Лише в другій половині 1950-х рр. з'явилися напрацювання, присвячені суспільно-політичним і культурним процесам, що відбувались безпосередньо на Рівненщині. З-поміж них «Ровенщина за роки радянської влади» й «Радянська Ровенщина в 1939–1959». Указані роботи містять матеріали про запровадження радянської влади в області, розбудову мережі загальноосвітніх шкіл.

Сучасні українські історики, не обтяжені класовим підходом до аналізу становлення й розвитку шкільної освіти, отримали змогу залучати до наукового обігу новий архівний матеріал і суттєво розширили коло наукових досліджень.

Нові концептуальні підходи до аналізу функціонування освітньої сфери запроваджені в праці В. Барана та В. Даниленка «Україна крізь віки», де науковці проаналізували труднощі, що постали перед освітньою системою в повоєнний період, простежили перебіг та динаміку розбудови шкільної мережі в західноукраїнських областях. Тема становлення шкільної освіти післявоєнних десятиліть відображена в роботах В. Яремчука, С. Герогової, С. Хабатюк. Питанню реформування системи шкільництва 1959 р. в УРСР присвятили свої напрацювання Д. Ярмаченко, О. Лаврут, О. Яніцький, Я. Федоренко, Т. Булах, Л. Березівська, С. Кульчицький. Серед авторів, що студіювали питання кадрового забезпечення шкіл, соціального статусу та матеріального стану вчителів, слід відзначити І. Романюка, Н. Красножон, Л. Романець, О. Логвиненка, О. Булгакової. Значний інтерес для дослідження історії шкільництва Рівненщини становлять роботи О. Гаврилюка, С. Герогової та С. Сворака. Спільним для реферованих праць є те, що вони висвітлюють дотичні до предмета нашого дослідження повоєнні суспільно-політичні та культурні трансформації в західноукраїнському масштабі.

Малодослідженою сучасними науковцями залишається тема розвитку шкільництва у 1944–1964 рр. безпосередньо Рівненщини. Наявні розвідки, що містять матеріали про становище шкільної сфери, географічно обмежені обласним центром чи окремими населеними пунктами області. Зокрема, ювілейні видання «Рівне 720: від давнини до сучасності» і «Рівне 1283–2003 рр.» містять короткі відомості про загальноосвітні навчальні заклади міста в післявоєнне двадцятиліття.

Дослідженню історії повоєнної шкільної освіти в Україні присвятили свої роботи науковці української діаспори. Результатом їх напрацювань стали переважно праці, що порушували питання русифікації української освіти. З-поміж них роботи І. Коляски «Освіта в Радянській Україні. Дослідження дискримінації і русифікації» і Р. Смаль-Стоцького «Українська мова в советській Україні». Поданий аналіз історіографічних джерел вітчизняних учених і науковців української діаспори свідчить про відсутність комплексного дослідження становлення й розвитку шкільної освіти в перші повоєнні десятиліття на Рівненщині.

Підрозділ 1.2. *«Характеристика використаних джерел»* містить дані про джерела, застосовані в ході підготовки дисертації. Основу джерельної бази становлять архівні документи, опубліковані збірники, статистичні й періодичні видання, мемуарна література.

Важливі архівні документи зібрані в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України. У фонді 166 ми виявили документи, що висвітлюють діяльність Міністерства освіти УРСР (до 1946 р. – Народний Комісаріат освіти УРСР).

Окрему групу джерел складають документи, розміщені у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Це протоколи

засідань Політбюро і Секретаріату ЦК КП(б)У, які зберігаються у ф. 1 «Центральний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України». Документи фонду дають уявлення про динаміку розвитку повоєнного шкільництва в масштабі західноукраїнського регіону.

З огляду на територіальні межі дослідження, основний масив матеріалів зосереджений у Державному архіві Рівненської області. Зокрема, це ф. 2 «Ровенський обласний відділ народної освіти. Шкільний сектор», ф. 454 «Статистичне управління Ровенської області. Сектор населення, охорони здоров'я і культури», ф. 204 «Ровенський обласний виконавчий комітет», ф. 329 «Ровенський міський відділ народної освіти». Фактичний матеріал, представлений зазначеними фондами, став базовим для розуміння процесів і явищ, що відбувались у шкільній освітній сфері області протягом 1944–1964 рр.

Дослідженню національного руху на Рівненщині в післявоєнні роки та його впливу на шкільництво суттєво посприяв Електронний архів українського визвольного руху. Тут сконцентрований масив документів, що всебічно висвітлюють діяльність ОУН і УПА.

Особливе місце серед джерел нашого дослідження належить опублікованим збірникам документів і різноманітним статистичним виданням. Серед збірників документів насамперед слід виділити «Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР. 1939–1979 рр.», «Радянська Ровенщина 1939–1959: Документи й матеріали».

Виданнями, що дають змогу простежити окремі питання діяльності на Рівненщині ОУН й УПА і його впливу на шкільництво, стали «Літопис УПА. Т. 4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ. 1943–1959» і «Реабілітовані історією. Рівненська область». У ході дослідження корисними стали тогочасні періодичні видання, серед яких газети «Радянська школа», «Радянська освіта», місцевий часопис «Червоний прапор».

У процесі підготовки дисертації використовували також мемуаристику. Широкою інформативністю та пізнавальністю вирізняються спогади історика С. Макарчука. Таким чином, залучена джерельна база дозволяє здійснити всебічне дослідження процесів, що відбувались у системі шкільництва Рівненщини в 1944–1964 рр.

У підрозділі 1.3. «Методологія дослідження» схарактеризовано методологічні засади та методи дослідження. Підґрунтям теоретико-методологічної бази дослідження стали методи історизму та об'єктивності. Застосування цих методів дозволило розглядати історичні факти, події та явища відповідно до конкретно-історичних обставин, у їх взаємозв'язку і взаємообумовленості.

Серед загальнонаукових методів дослідження в дисертації застосований метод аналізу та синтезу, що дав можливість розглянути шкільну освітню модель як організований комплекс елементів, що складають її цілісність. У ході роботи зі

статистичними виданнями застосовувався метод перехресного та порівняльного аналізу. Використання в науковій роботі системно-структурного методу дозволило визначити головні структурні елементи радянської моделі шкільництва та їх взаємовплив.

Під час дослідження динаміки кількісних і якісних змін у складі учительського корпусу застосовувався порівняльно-статистичний метод. Він дозволив простежити еволюцію основних показників протягом певного періоду.

Окрім загальнонаукових, у дисертації використані також спеціальні методи дослідження: проблемно-тематичний, хронологічний, методи наукової абстракції, історичної реконструкції, порівняльно-історичний і метод усної історії. Досліджуючи тему шкільництва на Рівненщині, застосовували міждисциплінарні методи. Зокрема, у ході вивчення морально-психологічних настроїв учителів в пригоді стали методи соціальної психології.

Отже, у процесі дослідження ми намагалися поєднувати загальнонаукові, спеціальні й міждисциплінарні методи наукового пізнання. Вони стали підґрунтям для реалізації поставлених у роботі завдань.

Другий розділ «Трансформація шкільної освіти» присвячений післявоєнному становленню радянської шкільної моделі на Рівненщині та впровадженню в області освітньої реформи 1959 р.

У **підрозділі 2.1. «Відновлення і розвиток радянської системи шкільної освіти»** наголошено, що з поверненням у 1944 р. радянської влади в Рівенській області утверджується й радянська система шкільництва. Серед її компонентів: створення мережі початкових, семирічних і середніх навчальних закладів, реалізація закону «Про загальне обов'язкове навчання» (1930 р., 1949 р.), запровадження уніфікованих навчальних планів, програм, підручників.

Відновлення шкільництва області проходило в складних умовах. Далися взнаки руйнування внаслідок війни матеріально-технічної бази шкіл, утрата кадрового потенціалу, небажання батьків віддавати дітей до радянських загальноосвітніх шкіл через політичні мотиви. До факторів, що негативно впливали на відновлення роботи навчальних закладів, належать переселенські акції та депортації жителів області в другій половині 1940-х рр. Наслідком цих процесів стало повільне відновлення шкільної мережі й невиконання планів поповнення учнівського контингенту.

Особливо складна ситуація з виконанням закону про всеобуч склалась у північних районах області. Першорядними причинами такого стану стала віддаленість шкіл від місця проживання дітей. Неналежна кількість інтернатів при школах, де б учні мешкали протягом навчального тижня, бездоріжжя й хутірська система спричиняли відсутність комунікації між селами, тому в 1948 р. на Березнівщині не відвідували школу 1 217 дітей, на Володимиреччині – 995, на Сарненщині – 914. В Зарічненському районі, що був найвіддаленішим від обласного центру, Кухітсько-Вольську семирічну школу відвідували тільки 33 % учнів.

Після війни найшвидше в області відновили роботу початкові школи. У 1945 р. учні початкових шкіл становили 92 % учнівського контингенту. Водночас існували райони, де, окрім початкових, не було жодної семирічної чи середньої школи.

Загалом упродовж 1944–1964 рр. шкільна мережа області зазнала суттєвих змін. Кількісні показники загальноосвітніх закладів усталились із 1948 р. і становили в середньому 950 шкіл. Істотні зрушення відбулися в якісних характеристиках шкіл. Зокрема, протягом досліджуваного періоду вдвічі зменшилась кількість початкових шкіл і вчетверо зросла мережа семирічних шкіл. Якщо в сільській місцевості домінували початкові та семирічні, то в містах переважали середні школи.

Суттєві структурні трансформації відбулися в чисельності учнівського контингенту навчальних закладів області. З початку 1960-х рр. наймасовішими стали восьмирічні школи, де вчилася половина дітей. 40 % школярів здобували освіту в середніх і лише 8,9 % – у початкових школах.

Незважаючи на зростання учнівського контингенту, архівні дані свідчать, що протягом досліджуваного періоду в області залишались діти, не охоплені навчанням. Скрутне матеріальне становище сімей нерідко змушувало школярів улаштуватися працювати і не давало змоги відвідувати школу. Планів набору до восьмого класу в області рік у рік не виконували. Таким чином, у Рівенській області повною мірою закон про всеобуч виконаний не був.

Зазнали змін й школи національних меншин, що функціонували в області до 1944 р. Протягом 1945 р. в Рівному, Здолбунові, Дубно, Костополі було закрито 43 школи з польською мовою навчання. У випадку, якщо в селах, де мешкала значна кількість чехів чи поляків, дозволялось відкрити національний заклад, то, зазвичай, школа ділилась на дві – українську й польську. До 1950 р. в області не лишилось жодної польської чи чеської школи.

Післявоєнне відновлення радянської системи освіти в західноукраїнському регіоні та значне розширення освітніх можливостей юнацтва супроводжувалось активним прагненням органів державної влади знівелювати національні відмінності, насамперед мовні. Під прикриттям гасел інтернаціоналізму розпочалась русифікація навчальних закладів області. Основний масив російськомовних шкіл концентрувався в містах. Приваблювали такі школи кращим, ніж в україномовних, матеріально-технічним забезпеченням, зручним розташуванням, якіснішим педагогічним складом.

У підрозділі 2.2. «Реформа шкільної освіти 1959 р.» розглянуто причини, хід і наслідки запровадження шкільної реформи в регіоні. Констатовано, що реформа шкільної освіти була нагальною вимогою часу, адже науково-технічна революція висувала підвищені вимоги до підготовки кадрів. Утілення реформи загальноосвітніх навчальних закладів Рівенської області розпочалось у 1959 р. Цього року виробниче навчання запроваджено в 78 середніх школах області, а до

кінця 1959/1960 навчального року всі 115 середніх шкіл мали виробниче навчання. Спеціальність здобували 8 408 школярів. До 1962 р. школи області повністю перейшли на обов'язковий восьмирічний всеобуч. Утім, прагнення модифікувати освітню систему майже одразу стикнулося з труднощами, адже практична реалізація політехнізації школи збільшувала потребу в класних кімнатах, учнівських навчальних цехах, виробничих майстернях. Незважаючи на збільшення фінансування з обласного бюджету, коштів на проведення реформи бракувало. Найбільші труднощі виникали в ході формування матеріальної бази політехнічного навчання. Через недофінансування виникали проблеми із будівництвом навчальних цехів, дільниць та полігонів на базі промислових підприємств. Упродовж 1959–1964 рр. в області замість запланованих 19 навчальних цехів збудовано лише 3. Робочих місць для старшокласників, що проходили виробниче навчання, не вистачало. Для розв'язання питання слабого матеріального забезпечення республіканським міністерствам надавалося право безоплатно передавати школам техніку й обладнання, що не використовуються на виробництві, проте придатні для політехнічного навчання. Таким чином, упродовж 1956–1963 рр. загальноосвітні школи області отримали від підприємств і колгоспів 100 автомашин, 66 двигунів, 85 сільськогосподарських машин, 11 тракторів тощо.

Вибір професії здійснювався без урахування індивідуальних запитів школярів. У більшості навчальних закладів проводили обов'язкову одноманітну професіоналізацію. В області зростала кількість учнів, що вивчали вузькі спеціальності, які не були затребувані на ринку праці. Тому частина випускників не могла працевлаштуватися за спеціальністю.

У ході проведення освітньої реформи велику увагу приділяли розбудові шкіл-інтернатів, що називали школами майбутнього. План розбудови мережі передбачав появу в кожному районі школи-інтернату, а контингент вихованців мав зрости в 14 разів. Кількісні зрушення стали помітними вже з початку 1960-х рр. Якщо в 1958 р. в області працювали чотири школи-інтернати з 390 вихованцями, то в 1964 р. – 13 навчально-виховних закладів із 4 599 вихованцями. Слабкою ланкою в організації інтернатних установ стало їх матеріально-технічне забезпечення: більшість закладів була в пристосованих приміщеннях, новобудови вводили в експлуатацію зі значними недоробками. Утім, пропагандистська кампанія шкіл-інтернатів сприяла тому, що ці заклади були популярними серед мешканців області.

Наріжним каменем освітньої реформи стала норма про право батьків обирати мову навчання для своїх дітей. Незважаючи на те, що зовні демократичний проект сприяв русифікації освіти загалом по УРСР і Рівненщині зокрема, більшість учнів усе ж навчалася в українських школах. Перевагу україномовних закладів спостерігали в сільській місцевості. Традиційно значно вищим був відсоток російських шкіл у містах.

У третьому розділі «Матеріальна база і кадрове забезпечення» розглянуто матеріально-технічний стан загальноосвітніх шкіл та проаналізовано питання забезпечення вчителями навчальних закладів.

У підрозділі 3.1. «Матеріально-технічне становище шкіл» досліджено особливості післявоєнної відбудови матеріальної бази загальноосвітніх шкіл. Зокрема, про фінансування освіти за залишковим принципом, що зумовлювало слабкість матеріальної бази. Залучення до навчання значної кількості дітей шкільного віку потребувало не лише відновлення, а й розширення мережі шкіл.

За роки війни в області знищено понад 200 шкільних приміщень (до війни – 980), 600 приміщень перебували в напівзруйнованому стані, завдано збитків шкільному обладнанню. Із початку 1945/1946 навчального року 879 шкіл області проводили навчання в 614 шкільних і 544 пристосованих приміщеннях. Більшість міських шкіл регіону проводили заняття в пристосованих для навчання будинках, у той час коли освітні заклади в сільській місцевості, зазвичай, здійснювали навчальний процес у незаселених чи орендованих сільських хатах, які не відповідали санітарно-гігієнічним вимогам, не мали належного природного освітлення й опалення.

У перші повоєнні роки нових шкіл майже не будували – переважно проводили відновлювальні роботи вже наявних шкільних приміщень. Лише з середини 1950-х рр. увага органів влади зосередилась на будівництві нових приміщень для шкіл. Основний тягар освітянських витрат лягав на обласний бюджет. Проте виділені кошти не завжди використовували ефективно, тому ще й на початку 1950-х рр. гостро відчувався брак шкільних приміщень.

Через недостатнє фінансування спорудження загальноосвітніх установ органи влади ініціювали запровадження «народної будови», коли тягар будівництва нових шкіл покладався на колгоспи, радгоспи, підприємства, громадськість. Загалом упродовж 1944–1964 рр. у Рівенській області коштом обласного й республіканського бюджетів, колгоспів, підприємств двері для учнів відкрили 326 нових шкіл, що займали 442 приміщення загальною площею 82 090 м². У 1957 р. вдалося відмовитися від оренди приватних приміщень, які використовувалися під школи.

Важливим фактором відбудовчих процесів в області була адміністративно-командна система, адже саме вона давала змогу швидко мобілізувати матеріальні й людські ресурси.

Протягом досліджуваного періоду покращився благоустрій шкільних приміщень. З'явилися школи з окремими приміщеннями для спортивних й актових залів, бібліотек, майстерень. Школи отримали технічні засоби навчання. Позитивну динаміку спостерігаємо в питанні електрифікації шкіл. Гірше просувалася справа з облаштуванням шкільних приміщень інженерними комунікаціями. У 1962 р. з 1 817 будинків, що займали школи регіону, лише 31 приміщення мало центральне опалення, 44 приміщення обладнані водогоном, 30 – каналізацією.

Протягом повоєнного періоду була невирішеною проблема двозмінного навчання в школах Ровенської області. Питанню ліквідації двозмінного навчання органи радянської влади приділяли значну увагу. В середині 1950-х рр. із 943 шкіл Ровенської області 641 школа (68 %) працювала у дві зміни. 53 263 учні (40,6 %) відвідували уроки в другу зміну. На початку 1960-х рр. 82 % шкіл області перейшло на однозмінне навчання.

У перші повоєнні роки учні області потерпали від нестачі шкільного приладдя та інвентарю. Оскільки забезпечення обладнанням для органів влади не було першочерговим, відновлення цього сегмента матеріального забезпечення покладали на вчителів, учнів і батьків.

Актуальними проблемами в досліджуваній період стали брак підручників, неможливість повною мірою організувати підвіз учнів із віддалених сіл та створити належну кількість гуртожитків при школах.

У підрозділі 3.2. «Кадрове забезпечення» відстежується кадрова політика органів радянської влади у сфері освіти, заходи з підготовки й перепідготовки вчителів, їх соціальний статус.

У ході запровадження в Ровенській області радянської освітньої системи, органи влади прискіпливо ставилися до формування кадрового потенціалу шкіл, адже за роки війни втрачено близько третини довоєнного вчительського складу. У 1944/1945 навчальному році в області бракувало 1 660 учителів. Джерелами поповнення шкіл учителями стали педагогічні школи, педагогічні училища, вчительські інститути, університети й відряджені зі східних областей УРСР вчителі. Саме вони в перші повоєнні роки стали головним джерелом поповнення педагогічного складу. Основний кадровий потік припав на 1945–1947 рр. Зокрема, у 1945/1946 навчальному році до області відрядили 1 049 осіб, а в 1946/1947 навчальному році – 1 287 осіб. Упродовж 1948–1951 рр. в область на педагогічну роботу прибуло ще 2 867 осіб. Активне залучення освітян зі східних областей УРСР до шкіл Ровенської області практикували до початку 1950-х рр. Скеровані в область учителі часто не знали реальних умов життя західних областей, а певна частина відряджених – і української мови, що викликало незадоволення місцевих учнів.

Потреба в збільшенні вчительського складу області сприяла швидкому відновленню роботи місцевих педагогічних училищ і ВНЗ. Зокрема упродовж 1945–1946 рр. запрацювали Дубенське, Костопільське, Острозьке педучилища і Ровенський вчительський інститут. Вони до середини 1960-х рр. підготували більш ніж 6 тис. майбутніх педагогів.

У середині 1950-х рр. проблема забезпечення шкіл кадрами в Ровенській області загалом була вирішена.

Поширеною практикою радянських органів влади була недовіра до місцевого вчительства. Підозріле ставлення до національних кадрів поширювалось як на управлінський апарат шкіл (у 1946 р. серед 799 директорів шкіл області

місцевими були тільки 343, решта – прибулі зі східних областей УРСР), так і на педагогів (із 2 462 учителів корінних жителів області було тільки 927). У наступні роки підходи до формування вчительських кадрів не змінилися. На фоні збільшення кількості педагогів в області загалом зросла й кількість місцевих учителів, однак у відсотковому вимірі їх частка скоротилася майже вдвічі. Приїжджі з різних регіонів УРСР і СРСР чисельно переважали і серед студентства Ровенського вчительського інституту. Тільки наприкінці 1950-х рр. тенденції формування студентського контингенту в інституті змінились. У 1958 році 84,5 % студентів інституту становила місцева молодь.

Окрім кадрового дефіциту, у перші повоєнні роки спостерігався вкрай низький фаховий рівень освітян. У 1945/1946 навчальному році найчисельнішу групу (52,8 %) становили вчителі з середньою педагогічною освітою, а третина вчителів мала закінчену й незакінчену середню освіту. Таких освітян залучали до заочного навчання.

До середини 1960-х рр. в області був помітний прогрес у якісному складі вчительських кадрів. Істотні зміни відбулися серед учителів, що мали диплом про вищу освіту. Упродовж 1944–1964 рр. їх кількість зросла в 13 разів: із 321 до 4 317 педагогів. Вони разом із учителями, що здобули освіту вчительського інституту складали 52 % всього кадрового складу.

На педагогів покладали широке коло обов'язків. Вони брали участь в організації гуртків при школах із вивчення конституції, проводили політінформації, налагоджували роботу виборчих дільниць, працювали агітаторами, проводили антирелігійну пропаганду серед учнів і населення.

Матеріальні умови життя вчителів були незадовільними, тому важливу роль у їх побуті відігравав соціальний захист. Оскільки зарплата вчителів відставала від державних цін, для них установлювались знижені ціни на продовольчі товари та паливо. Сільських вчителів забезпечували земельними ділянками, а молодим педагогам надавали пільги на будівництво житла.

У четвертому розділі «Зміст та форми навчально-методичної і виховної роботи» розкриваються форми й методи навчальної та виховної роботи в школах області.

У підрозділі 4.1. «Навчально-методична організація навчання» репрезентовано основоположні засади навчальної та методичної роботи в загальноосвітніх закладах Ровенської області. У підрозділі вказано, що з 1944 р. разом зі зміною структури системи освіти зазнали змін навчальні плани й предметні курси, оновлено практику оцінювання знань учнів, запроваджене навчання для всіх дітей із семи років. Нововведенням стала норма про обов'язкове вивчення, починаючи з другого класу, російської мови.

Уніфікації освітнього простору досягали шляхом установлення єдиних програм і підручників. Особливо прискіпливо радянські партійні органи ставилися до підготовки програм та підручників з історії, української та

російської літератури, адже саме вони мали ідеологічне навантаження, формували класовий підхід до оцінки суспільних явищ, виховували патріотів. Утім, ідеологічне навантаження мали не лише уроки історії та конституції СРСР. Учителям мови й літератури Обласний відділ народної освіти радив вдумливо обирати тексти, які б забезпечували ідейність та науковість викладання з урахуванням завдань політичного виховання школярів. Викладання природознавства в школах мало бути тісно пов'язане з практикою соціалістичного сільського господарства. Школа ставала пропагандистом колгоспного будівництва. Велике значення для трудового виховання мала організація роботи учнів на пришкольніх навчально-дослідних ділянках, у теплицях, кутках живої природи.

У другій половині 1940-х рр. активно впливала на школу й ОУН. У численних зверненнях до директорів шкіл організація вимагала припинити викладання за радянськими програмами і підручниками. У 1946 р. на теренах Ровенської області ОУН поширювала «Слово до учителів, братів зі східних областей України». Звернення містило заклик до вчителів не бути сліпим знаряддям сталінської політики у вихованні молодого покоління, адже педагоги мають проповідувати правду.

У ході реформування шкільної освіти 1959 р. були скориговані навчальні плани й програми. Практичну реалізацію політехнічного навчання здійснювали через уведення політехнічної освіти до навчальних дисциплін природничого циклу, забезпечення технічним обладнанням, використання різних форм позакласної роботи: створення технічних гуртків, проведення екскурсій тощо. Не продумана система реформування (вилучення одних та введення і збільшення годин на опанування інших дисциплін) призвела до зростання обсягу шкільних предметів. Навчальні плани для восьмирічних і середніх шкіл передбачали збільшення питомої ваги уроків праці з 6,2 % до 15,8 % від загальної кількості годин. На виробниче навчання виділялось 1 248 годин – удвічі більше, ніж до реформи.

Значну увагу радянсько-партійне керівництво приділяло стану військово-фізичної підготовки школярів. Вона починалась із першого класу. У 5–7 класах до уроків фізкультури додали вогневу й стрйову підготовки, топографію, а в старшій школі учні здійснювали тактичну підготовку, вивчали статuti й проводили бесіди про Червону армію. А до питання забезпечення військовими керівниками шкіл органи влади ставились з не меншою прискіпливістю, ніж до забезпечення вчителями академічних шкільних дисциплін.

У школах області була налагоджена комунікація з батьками учнів. У кожному навчальному закладі створювали батьківські комітети, а з початку 1960-х рр. запроваджені нові форми роботи – університети педагогічних знань для батьків із питань навчання й виховання дітей.

Підрозділ 4.2. *«Виховна робота в системі шкільної освіти»* присвячений дослідженню основних напрямків виховної діяльності в навчальних закладах Рівенської області. Зазначається, що виховна робота мала чітко визначений ідеологічний характер і була спрямована на формування «нової радянської людини», що підкоряється інтересам колективу.

Значний виховний вплив покладался на жовтеньські, піонерські та комсомольські організації. Мета дитячих і молодіжних спілок – сформувати кероване юнацтво, готове швидко, без роздумів виконувати накази комуністичної партії.

У перші повоєнні роки поступ у чисельному зростанні піонерських і комсомольських організацій в області був повільним, оскільки засновані на комуністичній ідеології ці організації не мали в регіоні широкої соціальної бази. Молодь Західної України, і Рівненщини зокрема, була вихована на засадах релігійності й українських духовних традицій. Ідейно близькими для місцевого юнацтва були принципи молодіжно-спортивних організацій, таких як «Пласт», що був центром культурного та фізичного виховання молоді Рівненщини упродовж 1920-х рр.

На заваді появи радянських організацій патріотичного зразка в перші повоєнні роки стояло національне підпілля, під контролем якого в деяких районах Рівенської області (Демидівському, Гощанському, Березнівському) перебували майже всі села.

Через небажання школярів входити до піонерських лав застосували різноманітні методи поповнення організації. Непоодинокими були випадки, коли з метою затягування дітей до піонерії їх зачиняли в класах після уроків і тримали без їжі до вечора, відбирали шкільні підручники, ставили незадовільні оцінки чи навіть били.

Формування комсомольського активу шкіл у перші повоєнні роки для органів радянської влади виявилось надважким завданням. Не в останню чергу така ситуація була обумовлена політичним протистоянням українського національного підпілля з радянською владою, що не оминуло й освітні заклади. Керівництво ОУН уважало основним резервом для майбутньої боротьби національно свідому молодь. Зважаючи на це, серед юнацтва області було розгорнуто широку пропагандистську й агітаційну роботу.

У наступні роки процес залучення учнів до піонерської та комсомольської організацій пожвавився, проте в сільських школах динаміка була повільніша, ніж у міських. Із початку 1960-х рр. в області практично реалізовано ідею про появу в кожному семирічному та середньому навчальному закладі піонерської й комсомольської організацій.

Повсякдення радянських піонерів і комсомольців наповнювала громадська діяльність, залучення до різноманітних заходів: участь у суботниках, недільниках, святкуванні державних свят та в суспільно корисній праці.

Однією з форм виховання в радянській школі стала організація гуртків. Їх перелік охоплював широке коло інтересів: від предметних, що поглиблювали знання зі шкільних дисциплін, до ручної праці й художньої самодіяльності. Кожен загальноосвітній заклад області мав гурток із вивчення конституції СРСР.

У школах області активно здійснювали антирелігійну пропаганду, що охоплювала декілька складових: формування матеріалістичного світогляду на уроках природничого циклу, проведення лекцій, атеїстичних ранків, організацію музеїв юного атеїста.

У **висновках** узагальнено підсумки проведеного дослідження, викладено його результати, які виносяться на захист:

1. Здійснений аналіз історіографії дає підстави стверджувати, що тема дисертації не знайшла належного висвітлення в науковій літературі. Нині не існує комплексного дослідження питання становлення й функціонування радянської системи шкільництва на Рівненщині в перше повоєнне двадцятиліття. Залучена джерельна база є достатньо репрезентативною, до того ж частина архівних документів уводиться до наукового обігу вперше. Специфіка теми дослідження зумовила вибір методологічних підходів і застосування загальнонаукових, спеціальних і міждисциплінарних методів.

2. Встановлено, що відновлення радянської влади в лютому 1944 р. в Ровенській області супроводжувалося поверненням апробованої протягом 1939–1941 рр. стандартної радянської моделі шкільництва. В області розпочали роботу початкові, семирічні та середні школи. Післявоєнне відновлення роботи шкіл проходило в складних умовах, спричинених руйнуванням їх матеріально-технічної бази, політичним протистоянням органів радянської влади з ОУН й УПА. Найважче відновлення шкільництва проходило в північних районах Ровенської області, що зумовлено відсутністю інфраструктури й віддаленістю від обласного центру.

3. З'ясовано, що упродовж 1944–1964 рр. система шкільництва Рівненщини була інтегрована до уніфікованої освітньої моделі УРСР. Незаперечним досягненням радянської школи в досліджуваній період стала її загальнодоступність і структурно-кількісне зростання. У Ровенській області була створена розгалужена мережа шкіл, запроваджене обов'язкове семирічне, а згодом – восьмирічне навчання. Істотно покращились якісні характеристики навчальних закладів: учетверо зросла кількість середніх шкіл, у містах працювали тільки восьмирічні й середні школи, а наймасовішими в області до 1964 р. стали восьмирічні школи. Однак позитивні зміни супроводжувалися витісненням з ужитку міських загальноосвітніх шкіл української мови.

4. Розкрито особливості відновлення і розбудови матеріально-технічної бази навчальних закладів області. Її незадовільний стан був зумовлений як слабкістю матеріального забезпечення шкіл у довоєнний період, так і значними руйнуваннями в ході бойових дій. У перші повоєнні роки основні зусилля влади

було спрямовано на відбудову шкіл. Ключову роль у цьому відіграли місцеві колгоспи та підприємства. Завдяки їх зусиллям, коштам республіканського й обласного бюджетів на початку 1960-х рр. на Рівненщині вдалося виконати закон про всеобуч.

5. Досліджено, що втрати вчительського потенціалу в ході Другої світової війни, еміграція вчителів польської національності, збройні протистояння в перші повоєнні роки поставили на порядок денний найгострішу проблему шкільництва в Ровенській області – дефіцит педагогів. Джерелами поповнення вчительських кадрів стали відновлені регіональні педучилища – Острозьке, Дубенське, Костопільське й Ровенський учительський інститут, короткотермінові та довгострокові курси підготовки вчителів, відрядження вчителів і випускників зі східних областей УРСР. Саме приїжджі вчителі формували кадровий потенціал навчальних закладів Ровенської області в другій половині 1940-х рр. – на початку 1950-х рр. Через недовіру до місцевих учителів переважно немісцеві педагоги обіймали посади завідувачів і директорів шкіл. Однак і до початку 1960-х рр. корінними жителями області була лише третина вчительського складу. Протягом 1944–1964 рр. відбулося значне кількісне та якісне зростання вчительського складу. Було відновлено не лише довоєнну комплектацію шкіл, а й забезпечено вчителями всі навчальні заклади. До середини 1960-х рр. зріс їх фаховий рівень, адже кожен другий учитель мав вищу педагогічну освіту чи диплом вчительського інституту.

6. Встановлено, що протягом досліджуваного періоду в школах Ровенської області платформою навчально-виховного процесу стала його уніфікація, політизація та ідеологізація. Повною мірою це відображено у витриманих у дусі комуністичної пропаганди навчальних планах і програмах, підходах у викладанні шкільних предметних курсів.

Партійно-комуністична заідеологізованість супроводжувала виховну роботу в школі. Провідна роль у цьому належала піонерській і комсомольській організаціям. Їх формування просувалося нешвидкими темпами через симпатії учнів і батьків до націоналістичного підпілля й недовіру до радянської влади.

7. З'ясовано, що шкільна реформа, запроваджена в УРСР в 1959 р., мала доволі суперечливі наслідки. Позитивним проривом стало запровадження восьмирічного обов'язкового навчання, що привело до підвищення рівня знань учнів. З іншого боку, значними виявилися прорахунки переходу на нові освітні стандарти, оскільки реформаторські перетворення не були забезпечені фінансовими та матеріальними ресурсами. Отже, упродовж 1944–1964 рр. шкільна система Ровенської області цілком набула рис загальносоюзної. Закладені в той період підвалини функціонування шкільництва проіснували майже без змін аж до початку 1990-х рр.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях

1. Мащенко Н. Шкільна освіта на Рівненщині в перші повоєнні роки // Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2014. Вип. 11–12. С. 91–96.
2. Мащенко Н. Кадрове забезпечення шкіл Рівненщини (друга половина 1940-х – перша половина 1950-х років) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: історичні науки. Луцьк, 2015. Вип. 7 (308). С. 63–67.
3. Мащенко Н. Школи для молоді на Рівненщині в повоєнний час // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Рівне, 2015. Вип. 26. С. 238–240.
4. Мащенко Н. Матеріальне забезпечення шкіл Рівенської області в перше повоєнне десятиліття // Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2015. Вип. 13–14. С. 70–76.
5. Шваб А., Мащенко Н. Шкільництво на Рівненщині в добу «відлиги» // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2016. Вип. 2. Ч. 3. С. 44–49.
6. Мащенко Н. В. Освітня реформа 1958 року на Рівненщині: суть, впровадження, наслідки // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2016. Вип. 114 (11). С. 89–93.
7. Мащенко Н. Запровадження загальнообов'язкової освіти у Рівенській області у повоєнний час // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: історичні науки. 2017. Вип. 4 (353). С. 65–70.

Публікації, які додатково відображають результати дисертації

8. Мащенко Н. В. Становлення системи освіти на Рівненщині в період післявоєнної радянзації // Наука, освіта, суспільство очима молодих: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих науковців. Частина 2. Природничо-математичний, суспільно-гуманітарний та економічний напрями (Рівне, 14–15 трав. 2013 р.). Рівне: РВВ РДГУ, 2013. С. 89–90.
9. Мащенко Н. В. Суспільно-політичні умови становлення загальноосвітніх шкіл Рівенської області в перші повоєнні роки // Наука, освіта, суспільство очима молодих: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих науковців. Частина 2. Природничо-математичний суспільно-гуманітарний та економічний напрями (Рівне, 15 трав. 2014 р.). Рівне: РВВ РДГУ, 2014. С. 55–56.
10. Мащенко Н. В. Окремі аспекти освітньої реформи 1958 року на Рівненщині // Наука, освіта, суспільство очима молодих: Матеріали VIII Міжнародної

науково-практичної конференції студентів та молодих науковців. Частина 2. Природничо-математичний, суспільно-гуманітарний та економічний напрями (Рівне, 14 трав. 2015 р.). Рівне: РВВ РДГУ, 2015. С. 57–58.

11. Мащенко Н. Організація освіти працюючої молоді на Рівненщині у повоєнний час // Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 12–13 трав. 2015 р.) Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. Т. 1. С. 70–72.
12. Мащенко Н. В. Реалізація освітньої реформи 1958 року на Рівненщині // Проблеми та перспективи розвитку освіти, науки і техніки в Україні та світі: Збірник праць Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ – Переяслав-Хмельницький, 20–21 трав. 2016). Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М., 2016. С. 30–32.

АНОТАЦІЯ

Мащенко Н.В. Шкільна освіта у Ровенській області в 1944–1964 рр. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01. – історія України. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки МОН України. Луцьк, 2018.

У роботі здійснене комплексне дослідження процесу відновлення й розвитку шкільної освіти Ровенської області упродовж 1944–1964 рр. Простежено специфіку відновлення роботи шкіл у розрізі районів. Охарактеризовано хід і наслідки реалізації в області шкільної реформи 1959 р. З'ясовано особливості відбудови матеріально-технічної бази, забезпечення педагогічними кадрами шкіл. Висвітлені основні форми та методи навчальної й виховної роботи. Доведено, що протягом 1944–1964 рр. система шкільництва Рівненщини стала складовою радянської уніфікованої освітньої моделі.

Ключові слова: Ровенська область, радянська освіта, загальноосвітня школа, політехнічне навчання, педагогічна інтелігенція, русифікація.

АННОТАЦИЯ

Мащенко Н.В. Школьное образование Ровенской области в 1944–1964 г. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. – история Украины. – Восточноукраинский национальный университет имени Леси Украинки МОН Украины. Луцк, 2018.

В диссертации проведено комплексное исследование становления и развития школьного образования Ровенской области в 1944–1964 гг. В работе прослежена

специфика восстановления работы школ в контексте районов. Дана характеристика причин и последствий проведения в области реформы школьного образования в 1959 г. Рассмотрены особенности восстановления материально-технической базы, обеспечение школ педагогическими кадрами. Показаны основные формы и методы учебной и воспитательной работы. Доказано, что в течении 1944–1964 гг. система школьного образования Ровенской области стала составной частью советской унифицированной системы образования.

Ключевые слова: Ровенская область, советизация, общеобразовательная школа, политехническое образование, педагогическая интеллигенция, русификация.

ABSTRACT

Mashchenko N.V. School education in Rivne region during 1944-1964th – Qualification scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a candidate degree in historical sciences, specialty 07.00.01. – History of Ukraine. – East Ukrainian National University of Lesia Ukrainka, Ministry of Education and Science of Ukraine. Lutsk, 2018.

In work a complex research of reconstruction and development of school education in Rivne region during 1944–1964 has been carried out.

Restoration of the soviet government in 1944 February was accompanied by bringing back, tested during 1939–1941, usual soviet school system. Elementary, seven and middle schools start their work again. The main task of postwar school became execution a law “About compulsory general education”. Post-war rebuilding of schools work were held in hard conditions, caused by their material-technical base destruction, political confrontation between the soviet government and nationalist underground. The most difficult renovation of schools were held in north regions, caused by lack of infrastructure and big distance from the region center.

During 1944–1964 Rivne school system was integrated into the Ukrainian SSR unified educational model. The undeniable achievement of soviet school in research period became its all availability and structurally-quantitative growth. However, positive changes were accompanied by crowding out Ukrainian language schools from educational system.

Since the early 1960's, eight-year schools become the most massive, with half of the children studying. 40 % of pupils received secondary education and only 8,9 % of pupils studied in elementary schools. The post-war rebuilding of the Soviet education system in West Ukrainian region was accompanied by active efforts of the authorities to eliminate national differences, primarily language. Under the cover of slogans of internationalism, the Russification of educational institutions of the region began.

The end of 1950th were marked by holding an educational reform, which was caused by necessity preparing graduates to work in soviet economy. Consequences of

that reform were rather contradictory. A positive breakthrough has become 8 -year study general program, which increased the level of pupils knowledge, but on other hand miscalculations of new educational standards became quickly apparent, because reforms were not provided with financial and material resources. An additional problem of the reformist period was the lack of specialized teaching staff from the basics of production training.

The material and technical base of the educational institutions of the Rivne region suffered significant destructions in the course of hostilities. In the first post-war years, the efforts of the authorities at the rebuilding of school premises, and since early 1950's the main focus was on building new premises for schools. An important factor in the reconstruction of the educational institutions was the command-administrative system. Local collective farms and enterprises played a key role in shaping the material and technical base of schools. Thanks to their efforts in the early 1960's, they succeeded in implementing the law "About compulsory general education".

In the post-war period, the main source of replenishment of the teaching staff was teachers sent from the eastern regions of the Ukrainian SSR. During 1944–1964 there was a significant quantitative growth of the teaching staff. By the mid-1960's, every second teacher had a higher pedagogical education or a diploma from a teacher's institute.

Teachers were under the close control of the Soviet authorities, who sought to turn them into leaders of communist ideas and atheistic propaganda. It was implemented through the involvement teachers in various forms of Marxist-Leninist education, propaganda lectures, participation in electoral campaigns.

During 1944–1964 the educational process corresponded to the standards of the Soviet educational system. Its basis was unification, politicization and ideologization. To a full extent, this was traced in the curriculum and programs, approaches in the teaching of school subject courses in the spirit of Communist propaganda.

Key words: Rivne region, education, general secondary school, compulsory education, pedagogical intellectuals, polytechnic studies, Russification.

Підписано до друку 08.02.2018 р. Формат 60х84 1/16.
Папір офсет. Гарнітура «Times». Друк офсет.
Ум. друк. арк. 1,16. Обл.-вид. арк. 0,9. Наклад 100 пр. Зам. 7.
Друкарня видавництва «Волинські обереги».
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97.